

Forum navale 1940-2015 En historiografisk överblick

Leos Müller

År 1940 kom första *Skrifter utgivna av Sjöhistoriska Samfundet* ut. Sedan 1946 bär tidskriften namnet *Forum navale*. Sammanlagt har 71 nummer hunnit utkomma fram till år 2015, och tidskriften har i allmänhet utkommit varje år. Den 75-åriga historien gör *Forum navale* till en väl-etablerad maritimhistorisk tidskrift. *Tidskrift i sjöväsendet* som började publiceras redan 1836, utgiven av Kungliga Örlogsmannasällskapet, är äldre men den har också en annan och bredare läsekrets.

Forum navale är inte så mycket yngre än den engelska *Mariner's Mirror* som är mer jämförbar och vars första nummer utkom år 1911. *International Journal of Maritime History*, dagens ledande internationella maritimhistoriska tidskrift, började komma ut först 1989. Dess inriktning är dock något annorlunda, vilket kan förklara både tidskriftens sena tillkomst och det faktum att den ägnar sig mindre åt marinhistoria (sjökrig- och örlogsflottornas historia) än de nämnda nationella tidskrifterna. I likhet med *Mariner's Mirror* spelade även i *Forum navales* fall ett samfund en avgörande roll för tidskriftens tillkomst. *Mariner's Mirror* ges ut av The Society for Nautical Research som grundades 1910 och som på-

Leos Müller är professor i historia, föreståndare för Centrum för maritima studier (CE-MAS) och ledamot av Sjöhistoriska Samfundets styrelse.

stås vara världens äldsta samfund "dedicated to the study and preservation of maritime heritage". Sjöhistoriska Samfundet och *Forum navale* hör till en grupp av sammanslutningar och mer eller mindre specialiserade historiska tidskrifter som bildades under första hälften av 1900-talet och som reflekterar en viss typ av forskning och historiska intressen. *Personhistorisk tidskrift*, utgiven av Personhistoriska samfundet sedan 1898, och *Karolinska förbundets årsbok*, Karolinska förbundets publikation som började komma ut 1910, är typiska exempel på sådana publikationer.

Som Lars Ericson Wolkes bidrag i detta nummer visar spelade grundandet av Sjöhistoriska museet och dess vänförening en viktig roll för bildandet av Sjöhistoriska Samfundet år 1939. Det var nämligen samma personer som engagerade sig i vänföreningens och Samfundets grundade. Dock är det tydligt att Samfundets syfte redan från början var mer vetenskapligt och kontakt med akademisk forskning har spelat en viktig roll i skriftseriens utformning. Detta faktum har också möjligen påverkat Samfundets och tidskriftens ekonomi negativt, i alla fall fram till 2000-talet då situationen förändrades genom Sune Örtendahls donation. De två föreningarna och deras skrifter har alltså funnits parallellt. Som nämndes ovan bar Samfundets första sex årsböcker titeln *Skrifter utgivna av Sjöhistoriska Samfundet* och året 1946 ändrades namnet till *Forum navale* (tidskriften gavs ut som nummer 7). Föreningen Sveriges Sjöfartsmuseum i Stockholm ger ut en egen årsskrift som från och med 1946 bar titeln *Sjöhistorisk årsbok*.

Sjöhistoriska Samfundet hade, som konstaterades ovan, redan från början en tydlig vetenskaplig ambition: att stödja akademisk forskning med sjöhistorisk inriktning, att publicera vetenskapliga undersökningar och historiska urkunder av intresse för sjöhistorien. Men att avgöra vad som är en vetenskaplig undersökning och vilka frågor som kan anses vetenskapligt relevanta är inte så entydigt som man kan tro. Sedan 1939 har historieämnet utvecklats. Frågeställningar, metoder, perspektiv har förändrats på ett ganska dramatiskt sätt. Vilka förändringar kan vi spåra i tidskriftens innehåll?

Internationellt har maritim historia länge definierats som sjökrigshistoria, som "naval history" eller på svenska, marinhistoria. Inriktningen speglar hur historieämnet sedan 1800-talets början förknippats med den moderna nationalstatens framväxt men också krigshistoriens centrala plats

i den nationella historieberättelsen. Den svenska sjöhistoriska forskningen avviker inte från denna tradition. Som Ericson Wolke påpekar i sitt bidrag är de personer som engagerat sig i Sjöhistoriska Samfundets grundande i högsta grad aktiva som forskare inom marinhistoria, med publikationer som kretsar kring svenska marina insatser från Gustav Vasas dagar till finska kriget 1808-1809.

Parallellt med denna marinhistoriska tradition har det även vuxit fram ett intresse för en annan maritim historia. Inspirerad av ekonomisk-historisk forskning har forskare börjat studera sjöfartens och utrikeshandelns historia, utan tvekan ämnen som är mycket viktiga för att förklara Västeuropas och Sveriges modernisering och ekonomiska utveckling. Intresse för sjöfart och utrikeshandeln ledde också fram till frågor om sjöfartens organisation, varv, teknisk utveckling, navigation och liknande. Socialhistorisk forskning genererade vidare ett intresse för sjömän och deras levnadsvillkor. Internationellt har den maritimhistoriska forskningen nära följt de omvandlingar som akademisk historia genomgått sedan mitten av 1900-talet. De senaste trenderna omfattar även ett genusperspektiv – man intresserar sig t.ex. för sjömän och manlighet, och miljöhistoriska perspektiv.¹ Idag definieras maritim historia som ett ämne som sysslar med människans relation till havet, vilket utgör en betydligt bredare definition än man tänkte sig när Sjöhistoriska Samfundets stadgar skrevs 1939.²

Hur avspeglar *Forum navale* skiftningarna i det akademiska intresset för maritim historia? Det finns fler sätt att närma sig frågan och jag ska här lyfta fram de forskare som skrivit för tidskriften. Vilka ämnen och perioder har studerats och vad kan det säga oss om den svenska historiska och maritimhistoriska forskningen? Bland skribenterna hittar vi forskare som gjort viktiga insatser inom marinhistorisk forskning och som även var mycket aktiva vid Samfundets och tidskriftens bildande: Åke Stille, Arne Forssell, Gunnar Unger, och Eirik Hornborg är några namn och de presenteras även i Ericsons Wolkes bidrag härintill. Vi hittar också en annan typ av professionella historiker bland skribenterna, både väletablerade och yngre förmågor.

Nummer 1 i Samfundets serie var Eli F. Heckschers *Den svenska handelssjöfartens ekonomiska historia sedan Gustaf Vasa*. År 1940 var Heckscher (1879-1952) en av Sveriges ledande historiker och professor i

SKRIFTER UTGIVNA AV
SJÖHISTORISKA SAMFUNDET I.

ELI F. HECKSCHER

DEN SVENSKA HANDELS-
SJÖFARTENS EKONOMISKA
HISTORIA SEDAN
GUSTAF VASA

UPPSALA 1940

ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI-A.-B.

nationalekonomi vid Handelshögskolan.³ Heckscher blev också Sveriges förste professor i ekonomisk historia och betraktas som ämnets grundare. Han är sannolikt fortfarande den internationellt mest kände svenske historikern och ekonomen, där Heckscher-Ohlin-teoremet och de inflytelserika studierna om merkantilism och den kontinentala blockaden förklarar hans ställning.⁴ Heckscher var naturligtvis intresserad också av internationell handel och sjöfart, och gjorde en viktig insats i studier om produktplakatet och 1700-talets sjöfartspolitik. Året 1940 var han alltså redan en mycket väletablerad och välkänd akademiker och genom sitt namn gav han Samfundet och dess tidskrift en vetenskaplig prestige.

Den ekonomiskhistoriska inriktningen i *Forum navale* var inte ovanlig. Oscar Bjurling (1907-2001) skrev tidigt två bidrag för *Forum navale* (1946 och 1951). Han introducerade ämnet ekonomisk historia i Lund och skrev en viktig översikt av Skånes tidiga sjöfartshistoria, *Skånes utrikessjöfart 1660-1720 – en studie i Skånes handelssjöfart* (1945). Även Kurt Samuelsson (1921-2005) och Sven Gerentz (1921-1997) kan betraktas som ledande forskare i ekonomisk historia i Sverige. Nils Ahnlund (1889-1957) och Sven Ulric Palme (1912-1977) var professorer i historia vid Stockholms universitet. Ahnlund är mest känd som stormaktstidens historiker, även om han hade ett brett författarskap. Sven Ulric Palme, Olof Palmes kusin, var professor i historia vid Stockholms universitet fram till sin död år 1977. Även han var en bred historiker, bl.a. var han med och ledde det stora projektet om Sverige under andra världskriget. Magnus Mörner (1924-2012), också han en blivande professor, publicerade ett bidrag i *Forum navale* 1947. Mörner blev Sveriges ledande historiker med inriktning på stormaktstiden, och europeiska relationer med Latinamerika. Han utnämndes till professor i historia i både USA (New York och Pittsburg) och Göteborg.

Det som kännetecknar flera av namnen ovan är den roll de fått inom svensk historisk forskning senare, framförallt på 1960- och 70-talet. Deras bidrag till *Forum navale* hörde med andra ord till deras tidigaste vetenskapliga publikationer, vilket indikerar att tidskriften fungerade som ett slags insteg för många vetenskapliga karriärer. Ett annat drag som karaktäriserar namnen ovan är deras forskningsbredd och bidragen i *Forum navale* speglade endast en liten del av deras framtida forskningsintressen.

Hur har ämnesinriktningarna skiftat under de första decennier som *Forum navale* utkommit? Ämnesklassificering är inte alltid lätt att göra eftersom många bidrag berör fler områden eller befinner sig i svårdefinierade gränstrakter. Tar vi period 1940-1960 så hittar vi två bidrag som behandlar Fredrik H. af Chapman som konstsamlare och modellbyggare och som därför knappast kan inordnas under örlogsflottans historia. Av de 51 bidragen som publicerats i *Forum navale* 1940-1960 kan nästan hälften (24) rubriceras som marinhistoria eller örlogsflottans historia. Det stämmer väl med den bild av den marinhistoriska forskningen som presenterats inledningsvis. De flesta av bidragen har också avgränsade och specifika ämnen: ett sjöslag, en specifik insats i ett sjökrig, en expedition, en maritim institution och liknande.

Tolv av bidragen kan direkt relateras till ekonomisk-historiska ämnen, framförallt Sveriges utrikeshandel och den tidiga sjöfartens historia. Det indikerar det ekonomisk-historiska ämnets relativa styrka under 1940- och 50-talet. Något förvånande är kanske avsaknaden av bidrag om modern sjöfart eller rederiverksamhet.⁵ Kopplingarna till marinen och den akademiska forskningen i Stockholm, Uppsala och Lund är starka men det saknas företagshistoria och forskning om sjömän. Möjligen avspeglar detta Sjöhistoriska Samfundets starka länk till Stockholmsregionen.

Om vi fäster blicken på de historiska perioder som undersöks framstår stormaktstiden som väldigt central, om än inte helt dominerande. Det avspeglar väl det konstaterade akademiska intresset för stormaktstiden och krigs/sjökrigshistoria. Det finns även flera bidrag som behandlar 1700-talet och början av 1800-talet. Något överraskande är det stora antal bidrag som behandlar antika marinämnen och de skrevs alla av en av få kvinnliga forskare, Hellen Hjertstedt (1944, 1948 och 1958). Kvinnor är inte frånvarande bland *Forum navales* skribenter – märkligt nog tycks de vara mer frekvent förekommande under de första decennierna än under 1990- och 2000-talet. *Forum navales* första två decennier präglas alltså av starka kopplingar mellan akademien, Krigsarkivet och marinen. Många blivande professorer och framstående historiker publicerade sin forskning i tidskriften. Det fanns också en tydlig bredd i den publicerade forskningen, från marinhistoria till sjöfarts- och handelshistoria.

Under de två följande decennierna (1960-1980) publicerades 48 artiklar i *Forum navale*, alltså något färre än under den föregående perioden. Tematiskt ligger 1960- och 70-talets produktion inom marinhistoria och få bidrag behandlar icke-marina ämnen. Däremot tycks fokus på stormaktstiden blivit något mindre. Inslaget av arkivöversikter och materialsammanställningar är större än tidigare. I detta sammanhang kan exempelvis nämnas Lars O. Bergs forskning om den svenska flottans fartygsbestånd som publicerats mellan 1965 och 1970. Georg Hafström (1882-1984) fortsatte att skriva även under 60-talet. Hans sista bidrag från 1976 sammanfattar hans gärning som marinhistoriker. Åren 1976 och 1977 publicerade Jan Glete (1947-2009) sina första studier om Gustav Vasas flotta i *Forum navale*, ett ämne som han ägnade sig åt under större delen av sin vetenskapliga karriär.

Femtiofyra bidrag publicerades i tidskriften under perioden 1980-2000. Under en lång period redigerades tidskriften av förste arkivarien Lennart Rosell (1926-2015). Rosell var redaktör för 30 (nr. 21-51) av de 71 nummer som utkommit fram till idag – en imponerande gärning. Man kan igen konstatera att de marinhistoriska ämnena dominerar helt. Tidsmässigt finns det en stor spridning bland bidragen, där såväl 1500-talet som samtidshistorien behandlas. Skribenter kommer såväl från marinen, som från arkiv- och universitetssidan. Jan Glete publicerade under perioden fyra stora artiklar om flottans utveckling från sent 1500-talet till 1800-talet. Lars Ericson (Wolke) publicerade två artiklar åren 1984 och 1986. Bland andra skribenter kan nämnas Wilhelm Odelberg (1918-2002), Christer Hägg, Bertil Åhlund (1915-2006), och Sune Örtendahl (1915-1998).

Sjöhistoriska Samfundets och *Forum navales* situation förändrades avsevärt år 2000 genom en donation av den framlidne kaptenen Sune Örtendahl. Donationen omvandlades till Sune Örtendahls stiftelse vars uppgift är att stötta utgivning av *Forum navale* och en ny publikationsserie som fått namnet *Forum navales skriftserie*. Donationen har underlättat tidskriftens utgivning och möjliggjort satsningarna på både ett större omfång och en ny formgivning.

Även om jag har gjort en likartad genomgång av de senaste tretton åren (2001-2014), som omfattar en kortare tidsperiod, är det fortfarande meningsfullt att jämföra dem med de föregående perioderna. Först kan man

konstatera att antalet bidrag har ökat väsentligt. Sammanlagt kan man räkna upp till 65 artikelbidrag. Det finns fog för att påstå att siffran är något i överkant, då debattinlägg räknas på samma sätt som artiklar och just antalet debattinlägg har ökat. Mellan 2009 och 2010 hade *Forum navale* en omfattande debatt med flera korta inlägg i samband med publiceringen av Ola Tunanders kontroversiella bok om 1980-talets ubåtskränkningar.⁶ Idag utgör korta texter ett viktigare inslag i *Forum navale* än tidigare, vilket bl.a beror på recensionsavdelningens tillkomst.

Hur har innehållet och tidsperioderna i fokus ändrats? Av de 65 bidragen från perioden 2001-2014 kan 41 relateras till marin och marinens historia. Det finns några få artiklar med ekonomiskhistoriska ämnen – fler än på 1980- och 90-talet men färre än på 40- eller 50-talet. Det finns även bidrag som visar på en tematisk breddning av maritim historia. Björn Marten har t.ex. publicerat flera artiklar om marinmåleri (2006, 2008, 2014, 2015). Maria Nymans bidrag om sjömansänkor från 2002 visar också på ett intresse för social historia. Inspirerad av den moderna manlighetsforskningen undersöker Magnus Perlestam i sin artikel från 2004 synen på manlighet i krigsrätt i slutet av 1600-talet.

När det gäller denna tidsperiod handlar ungefär hälften av bidragen om modern tid, 1800- och framförallt 1900-talet. Även för 1700-talet tycks det ha väckts ett större intresse. Däremot har antalet bidrag som behandlar sjömakten under stormaktstiden minskat påtagligt, och det avspeglar sannolikt det allmänt minskade intresset för stormaktstiden. Ämnena är ofta smala: ett fartyg, en särskild händelse, en resa, ett fenomen under begränsad tid. Antalet artiklar på engelska har också ökat och "summaries" publiceras i anslutning till alla viktiga bidrag. Det är dock svårt att avgöra om satsningen på engelsk publicering gett några resultat internationellt.

En annan märkbar förändring är recensionsavdelningen som introducerades 2002. Den började blygsamt med två recensioner per nummer (nr. 57 och 58) men har idag utvecklat till en betydande del av tidskriften. Det senaste numret (nr. 71) innehåller 17 recensioner och tar nästan en tredjedel av omfånget i anspråk. *Forum navale* liknar på sådant sätt andra väletablerade vetenskapliga tidskrifter där en stor del av innehållet ägnas åt forskningsöversikter och recensioner. Recensionsavdelningen är betydelsefull eftersom den ger en översikt av det som publicerats i ämnet och an-

talet relevanta publikationer har ökat. Det är inte minst viktigt i en tid då andra media, som t.ex. *Dagens Nyheter* eller *Svenska Dagbladet*, mer eller mindre slutat recensera mer specialiserad utgivning.

Sammanfattningsvis, hur har *Forum navale* förändrats sedan grundandet 1940? Egentligen inte särskilt mycket. Till det yttre har formen förnyats och omfånget är mycket större men när vi studerar innehållet är likheter påtagliga och kontinuiteten stark. Det finns en tydlig dominans av marinhistoriska ämnen, idag kanske med något större aktualitet än 1940- och 50-talets forskning om stormaktstiden. Men det finns också en bredd av maritimhistoriska ämnen. Majoriteten av skribenterna är inte professionella historiker även om *Forum navale* fortfarande fungerar som ett viktigt forum för akademisk forskning inom både marin och maritim historia. Lennart Rosell, *Forum navales* långvarige redaktör under åren 1965-1995, sammanfattade i nr. 53 (1997) Samfundets och tidskriftens historia sedan grundandet. Han konstaterar här att:

Målet att tjäna den sjöhistoriska forskningen inom ett brett område har genom åren blivit bestående. Det har i huvudsak nåtts. Antalet behandlade ämnesområden är stort. En viss slagsida åt det sjömilitära hållet – i vidaste mening – kan dock konstateras.

Tjugo år senare kan vi slå fast att hans beskrivning fortfarande håller.

Bilaga:

Redaktörer *Skrifter utgivna av Sjöhistoriska Samfundet och Forum navale*

- 1940-1946 Åke Stille (nr. 1-7)
1947-1954 Per Sandberg (nr. 8-12),
1955-1964 Jan Magnus Fahlström (nr. 13-20)
1965-1995 Lennart Rosell (nr. 21-51)
1997-1998 Ronny Lindsjö (nr. 52-54)
1999-2001 Gunnar Åselius (nr. 55-56)

Redaktörer *Forum navale och Forum navales skriftserie*

- 2002-2003 Leos Müller (nr. 57-59)
2004-2010 Leos Müller och Mats Kero (nr. 60-66)
2011-2014 Jerker Widén och Stefan Lundblad (nr. 67-70)
2015- Jerker Widén och Thomas Taro Lennerfors (nr. 71)

Noter

¹ Breddningen av innehållet i *International Journal of Maritime History* (IJMH) avspeglar utvecklingen ganska väl. IJMH ges ut av International Maritime Economic History Association (IMEHA), ett namn som avspeglar den ekonomisk-historiska ambitionen. På IMEHAS senaste kongress 2012 i Gent väcktes frågan om associationens namn inte borde ändras till International Maritime History Association, för att markera ämnets breddning bort från "bara" ekonomisk historia.

² Leos Müller & Stefan Lundblad, "Tema maritim historia. Inledning", *Historisk tidskrift* 2014:3, s. 349-355.

³ Ett mycket användbart översiktsverk om svenska historiker, där bl. a. Eli F. Heckscher presenteras, är Ragnar Björk & Alf W. Johansson (red.), *Svenska historiker: från medeltid till våra dagar* (Stockholm: Norstedts, 2009).

⁴ Eli F. Heckscher, *Kontinentalsystemet: den stora handelsspärningen för hundra år sedan: en ekonomisk-historisk studie* (Stockholm: Norstedts, 1918); och Eli F. Heckscher, *Merkantilismen: ett led i den ekonomiska politikens historia* (Stockholm: Norstedts, 1931). Bägge översattes snabbt till engelska.

⁵ Närmast kommer artikeln: Per G. Andréen, "Svenska Rederiaktiebolaget. Ett 'försök till den svenska sjöfartens upphjälpande' år 1864" *Sjöhistoriska Samfundets Skrifter* 1941, s. 58-64.

⁶ Ola Tunander, *Spelet under ytan – Teknisk bevisning i nationalitetsfrågan för ubåtsoperationen mot Sverige 1982*, Sverige under kalla kriget (SUKK), rapport no. 16 Göteborg 2007.

Recensioner

Tricia Cusack (ed.) *Framing the Ocean, 1700 to the present* (Farnham: Ashgate Publishing, 2014). 265 s, inb, ill.

Anmäld av Linda Johansson

Havet har en stark lockelse på oss människor. I svenskan finns det några ord som gärna används i bestämd form singular, vars gemensamma nämnare tycks vara att de representerar något stort, farligt och okontrollerbart – något som dyker upp i skogsbrynet när man minst anar det, eller slukar allt som kommer i dess väg. *Havet* är ett av dessa ord, vid sidan av exempelvis *ryssen* och *vargen*. Antologin *Framing the Ocean, 1700 to the Present*, handlar om havet. Det engelska språket har en smidigare användning av *sea* respektive *ocean*, och jag har valt att tala om *havet* snarare än *oceaner*. Anledningen är framför allt att essäerna behandlar havets symbolvärde. Antologin, en hybrid av idé- och konsthistoria, består av femton essäer insorterade i fyra huvudkategorier: utforskandet av oceanen och koloniala resor, skepp som en minimodell av samhället, berättelser om skeppsbrott, flottor och vrakgods, samt naturliga och övernaturliga historier. Nedan behandlas några av dessa essäer.

Bokens redaktör Tricia Cusack skriver i ett förord att visuell konst har varit en stark faktor i hur havet har uppfattats och att havsinspirerad konst aldrig har varit fri från ideologi. Hon menar vidare att texterna visar hur havet har konstruerats socialt över tid, vilket indikerar en eventuellt konstruktivistisk grundsyn hos redaktören, något som möjligen har färgat urvalet av dessa texter, som i vissa fall visar feministiska och vänsterorienterade tendenser.

Linda Johanson är fil. dr i filosofi och adjunkt i krigsvetenskap vid Försvarshögskolan.